

PHÂN TÍCH THỰC TRẠNG MUA THUỐC KÊ ĐƠN MÀ KHÔNG CÓ ĐƠN TẠI MỘT SỐ NHÀ THUỐC CỘNG ĐỒNG Ở QUẬN HOÀNG MAI, THÀNH PHỐ HÀ NỘI NĂM 2023

Nguyễn Thị Song Hà*, Nguyễn Thị Doan
Trường Đại học Dược Hà Nội

SUMMARY

Objective: Analyze the current situation of buying prescription medicines without a prescription by people at some community pharmacies in Hoang Mai district, Hanoi City in 2023. **Research method:** Cross-sectional description. **Research results:** 163 buyers purchased 245 prescription medicines without a prescription. They were purchased to treat diseases in most organs, the most of which were diseases of the respiratory system (33.5%); circulatory system (14.7%); digestive system (10.2%). The most commonly purchased medicine group is anti-parasitic and anti-infection drugs (33.1%), followed by hormones and drugs that affect the endocrine system (24.1%); the third is cardiovascular drugs (14.7%). Only 37.4% of buyers know that the medicine they just bought is a prescription medicine; 60.1% of buyers think that old prescriptions can be reused; only 26.4% of buyers know that it is a violation for pharmacists to sell prescription medicines without a prescription. Only 8.6% drug sellers asked about prescriptions and 14.1% advised customers to visit a doctor. **Conclusion:** Buying prescription medicines without a prescription, especially antibiotics, at community pharmacies in Hoang Mai district is very common. People's awareness is still limited and drug sellers' compliance with regulations on prescription medicines purchase is not good.

Keywords: Prescription medicines, without a prescription, community pharmacies, Hoang Mai district, antibiotics

ĐẶT VẤN ĐỀ

Đơn thuốc là tài liệu chỉ định dùng thuốc của bác sĩ cho người bệnh, là cơ sở pháp lý cho việc chỉ định dùng thuốc, bán thuốc và cấp thuốc theo đơn. Tình trạng tự ý sử dụng thuốc và bán thuốc không có đơn của bác sĩ có thể gây xuất hiện nhiều thêm các tác dụng phụ, làm gia tăng các vi khuẩn kháng thuốc từ

Chịu trách nhiệm: Nguyễn Thị Song Hà
Email: songhaktd@gmail.com
Ngày nhận: 05/5/2025
Ngày phản biện: 13/5/2025
Ngày duyệt bài: 30/5/2025

đó gây lây lan các bệnh nhiễm trùng khiến nhiều bệnh lý trở nên trầm trọng, kéo dài thời gian điều trị, tăng chi phí, tăng sự nguy hiểm của các bệnh truyền nhiễm và tăng tỷ lệ tử vong [1]. Tính đến nay đã có nhiều nghiên cứu về thực trạng hoạt động mua bán thuốc tại các nhà thuốc được thực hiện tại các địa phương khác nhau trên cả nước, tuy nhiên chưa có nghiên cứu về hoạt động mua thuốc kê đơn mà không có đơn được thực hiện trên địa bàn quận Hoàng Mai. Do đó nghiên cứu đã được thực hiện với mục tiêu: Mô tả đặc điểm của các thuốc kê đơn đã được người dân mua mà không có đơn và phân tích kiến thức của khách hàng (KH) cũng như sự tuân thủ của người bán thuốc (NBT) về quy định bán thuốc theo đơn.

ĐỐI TƯỢNG VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Đối tượng nghiên cứu: Khách hàng đến mua các loại thuốc kê đơn mà không mang theo đơn thuốc tại các nhà thuốc trên địa bàn quận Hoàng Mai từ 01/4/2023 đến hết tháng 12/2023.

Phương pháp nghiên cứu:

Thiết kế nghiên cứu: mô tả cắt ngang
 Phương pháp thu thập số liệu: Từ 163 phiếu khảo sát người mua thuốc bằng bộ câu hỏi có cấu trúc.

Phương pháp xử lý và phân tích số liệu: Số liệu được tổng hợp, nhập liệu và xử lý bằng phần mềm SPSS 26.0. Sử dụng phương pháp phân tích theo tỷ trọng.

KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

Đặc điểm của các thuốc kê đơn đã mua

Nghiên cứu đã khảo sát 163 tình huống mua thuốc với 245 lượt thuốc kê đơn đã được mua mà không có đơn, cụ thể như sau:

Bảng 1. Số lượt thuốc kê đơn đã mua

Tình huống	Số lượt mua (tỷ lệ %)	Số lượt thuốc kê đơn đã mua (tỷ lệ %)
Khách hàng mua thuốc cụ thể	65 (39,9%)	85 (34,7%)
Khách hàng kể bệnh/ triệu chứng	98 (60,1%)	160 (65,3%)
Tổng	163	245

Số lượt thuốc kê đơn khách hàng đã mua trong tình huống kể bệnh/ triệu chứng cao hơn gần gấp đôi trong tình huống mua thuốc cụ thể. Các thuốc đã mua để điều trị bệnh, triệu chứng thuộc các hệ cơ quan như sau:

Bảng 2. Các cơ quan mắc bệnh trong các trường hợp được khảo sát

Cơ quan mắc bệnh	KH mua thuốc cụ thể (số lượt)	KH kể bệnh/ triệu chứng (số lượt)	Tổng (số lượt)	Tỷ lệ (%)
Hệ hô hấp	8	74	82	33,5
Hệ tuần hoàn	31	5	36	14,7
Hệ tiêu hoá	7	18	25	10,2
Hệ cơ, xương, khớp và mô liên kết	6	18	24	9,8
Hệ nội tiết, dinh dưỡng và chuyển hoá	17	4	21	9,0
Da và tổ chức dưới da	5	16	21	9,0
Hệ sinh dục, tiết niệu	4	11	15	6,1
Hệ thần kinh	2	8	10	4,1
Khác	5	6	11	4,5
Tổng	85	160	245	100

Các thuốc kê đơn đã được mua không có đơn để điều trị bệnh ở hầu hết các cơ quan, trong đó nhiều nhất là các bệnh thuộc hệ hô hấp (33,5%); hệ tuần hoàn (14,7%) và hệ tiêu hoá (10,2%). Phân loại các thuốc đó theo nhóm tác dụng dược lý được thể hiện ở bảng sau:

Bảng 3. Phân loại các thuốc đã mua theo nhóm tác dụng dược lý

Nhóm thuốc	KH mua thuốc cụ thể (số lượt)	KH kê bệnh, triệu chứng (số lượt)	Tổng (số lượt)	Tỷ lệ (%)
Thuốc điều trị kí sinh trùng, chống nhiễm khuẩn	13	68	81	33,1
<i>Trong đó, thuốc kháng sinh</i>	10	62	72	29,4
Hormon và các thuốc tác động vào hệ thống nội tiết	25	34	59	24,1
<i>Trong đó, corticosteroid</i>	6	28	34	13,9
Thuốc tim mạch	31	5	36	14,7
Thuốc tác dụng trên đường hô hấp	3	18	21	8,6
Thuốc đường tiêu hoá	6	13	19	7,7
Thuốc NSAIDs; thuốc điều trị gout và các bệnh xương khớp	4	9	13	5,3
Thuốc khác	3	13	16	6,5
Tổng	85	160	245	100

Thuốc điều trị kí sinh trùng, chống nhiễm khuẩn là nhóm được mua nhiều nhất, sau đó đến hormon và các thuốc tác động vào hệ thống nội tiết, thuốc tim mạch là nhóm xếp thứ ba với 36 lượt (14,7%), trong đó chủ yếu là khách hàng tự yêu cầu mua thuốc. Các thuốc kháng sinh đã được mua để điều trị những bệnh, triệu chứng thuộc các cơ quan như sau:

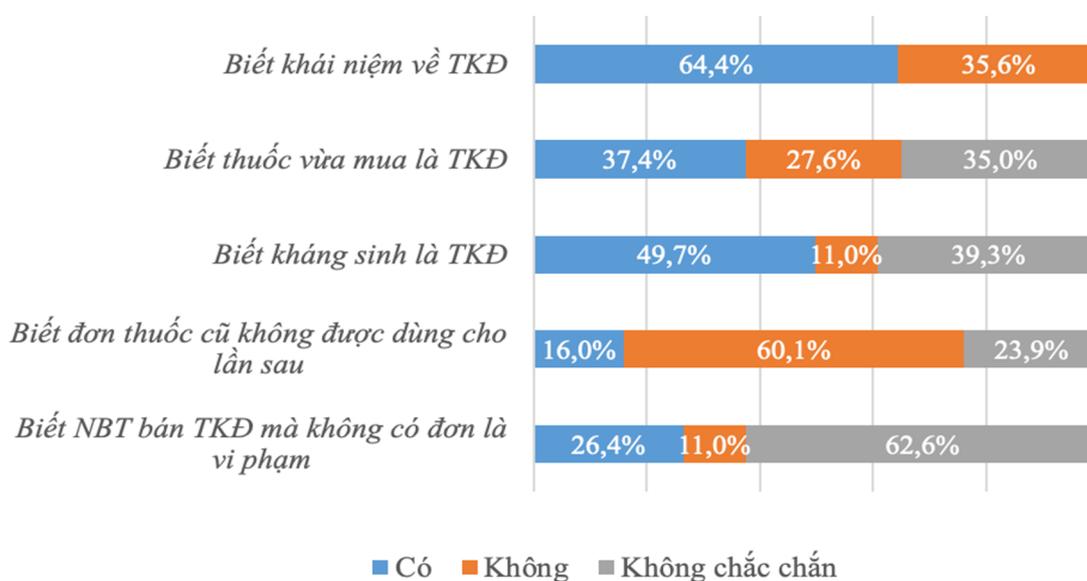
Bảng 4. Các cơ quan mắc bệnh trong tình huống mua thuốc kháng sinh

Cơ quan mắc bệnh	Số lượt thuốc đã mua	Tỷ lệ (%)
Hệ hô hấp	42	58,3
Hệ tiêu hoá	9	12,5
Hệ sinh dục, tiết niệu	5	6,9
Da và tổ chức dưới da	5	6,9
Mắt	4	5,6
Khác	7	9,7
Tổng	72	100

Có tới 58,3% kháng sinh được mua không đơn để điều trị các bệnh thuộc hệ hô hấp; sau đó đến hệ tiêu hoá (12,5%) và hệ sinh dục, tiết niệu cũng như bệnh ngoài da (6,9%). Trong số 72 lượt kháng sinh đã được mua không có đơn tại nhà thuốc, nhóm beta-lactam là phổ biến nhất (58,3%); sau đó đến nhóm quinolone (12,5%) và macrolide (9,7%).

Kiến thức của khách hàng và sự tuân thủ của người bán thuốc về quy định bán thuốc theo đơn

Nghiên cứu đưa ra một số câu hỏi khảo sát hiểu biết của khách hàng về thuốc kê đơn (TKĐ). Kết quả khảo sát được mô tả trong biểu đồ sau:

Hình 1. Kiến thức của khách hàng về quy định bán thuốc theo đơn

Trong số 163 khách hàng tham gia khảo sát, có 105 người (64,4%) biết việc một số thuốc phải có đơn của bác sĩ mới được dùng; tuy nhiên chỉ có 61 người (37,4%) biết thuốc mình vừa mua là thuốc kê đơn; và 81 người (49,7%) biết kháng sinh là thuốc kê đơn. Phần lớn khách hàng cho rằng đơn thuốc cũ của bác sĩ có thể dùng lại cho lần sau (60,1%).

Chỉ có 26,4% khách hàng biết việc người bán thuốc bán các loại thuốc kê đơn mà không có đơn là vi phạm. Tuy các quy định về mua bán thuốc kê đơn kèm theo mức xử phạt tăng nặng khi vi phạm đã được ban hành từ lâu nhưng tỷ lệ người bán thuốc chấp hành vẫn còn chưa tốt, cụ thể như sau:

Bảng 5. Sự tuân thủ của người bán thuốc đối với quy định bán thuốc theo đơn

STT	Nội dung	Có	Không	Tổng số lượt (N)	Tỷ lệ (%)
1	Người bán thuốc hỏi khách hàng về đơn thuốc	14	149	163	8,6
2	Người bán thuốc khuyên khách hàng đi khám bác sĩ	23	140	163	14,1

Mặc dù trong tất cả các trường hợp khảo sát KH đều không mang theo đơn thuốc nhưng NBT vẫn đồng ý bán các loại thuốc kê đơn cho họ. Chỉ có 8,6% số lượt người bán

thuốc hỏi về đơn thuốc và 14,1% số lượt người bán thuốc khuyên khách hàng đi khám bác sĩ.

BÀN LUẬN

Về đặc điểm của các thuốc kê đơn được mua không có đơn

Trong số các tình huống đã khảo sát; có 39,9% khách hàng đưa ra yêu cầu mua thuốc cụ thể và 60,1% khách hàng kể về triệu chứng sau đó người bán thuốc tư vấn và bán thuốc cho họ. Số lượt thuốc kê đơn khách hàng đã mua trong tình huống kể bệnh/ triệu chứng cao hơn gần gấp đôi trong tình huống mua thuốc cụ thể. Điều đó cho thấy sự tư vấn của người bán thuốc có vai trò rất lớn đối với quyết định sử dụng thuốc của người mua. Các thuốc kê đơn đã được mua để điều trị bệnh thuộc hầu hết các cơ quan, trong đó nhiều nhất là các bệnh thuộc hệ hô hấp (33,5%). Các bệnh lý thuộc hệ hô hấp bao gồm ho, viêm mũi dị ứng, nhiễm khuẩn hô hấp trên...rất thường gặp và đã được báo cáo chiếm tỷ trọng cao nhất ở một số nghiên cứu tại Ai Cập [8], Iran [7]. Những triệu chứng này thường được người dân cho là nhẹ nên đến nhà thuốc để kể bệnh và có tới 74/82 lượt thuốc kê đơn (chiếm hơn 90%) là do người bán thuốc tư vấn và bán cho khách hàng.

Phân loại thuốc theo nhóm tác dụng dược lý cho thấy thuốc điều trị kí sinh trùng, chống nhiễm khuẩn là nhóm được mua nhiều nhất với 81 lượt (33,1%), trong đó chủ yếu là các thuốc kháng sinh (29,4%). Kết quả này tương đồng với nhiều nghiên cứu trước đây đã chỉ ra kháng sinh luôn là nhóm thuốc kê đơn được mua không có đơn nhiều nhất. Các kháng sinh đã được mua để điều trị các bệnh thuộc hệ hô hấp là nhiều nhất (58,3%) sau đó đến hệ tiêu hoá (12,5%); hệ sinh dục, tiết niệu và bệnh ngoài da (6,9%). Việc lạm dụng kháng sinh khi điều trị các triệu chứng thuộc hệ hô hấp đã được báo cáo trong nhiều nghiên cứu

trước đây. Tỷ lệ kháng sinh được cung cấp không đơn cho bệnh nhân có triệu chứng nhiễm trùng hô hấp trên thế giới là 67% [5]; ở Việt Nam là 65,0% [4].

Một vấn đề đáng lưu ý là nhóm thuốc tim mạch xếp thứ ba với tỷ lệ 14,7%. Các thuốc tim mạch thường được các khách hàng hỏi mua cụ thể vì họ đã được bác sĩ kê đơn và sử dụng trong thời gian dài, nên khi hết thuốc họ sẽ tới nhà thuốc mua về dùng tiếp mà không đi tái khám. Thuốc tim mạch là nhóm thuốc cần hết sức cẩn trọng khi chỉ định vì đối tượng thường là người lớn tuổi, mắc nhiều bệnh lý nền khác nhau và sử dụng cùng lúc nhiều loại thuốc. Tuy nhiên, thực tế cho thấy rằng người dân tới nhà thuốc yêu cầu mua các thuốc này vẫn được người bán đáp ứng mà không cần đơn thuốc. Bên cạnh đó các loại thuốc kê đơn khác cũng được bán không đơn phổ biến như corticosteroid (13,9%); thuốc tác dụng trên đường hô hấp (8,6%); thuốc đường tiêu hoá (7,7%); NSAIDs (5,3%). Thực trạng này xuất phát từ cả hai phía là nhận thức của người mua thuốc và sự tuân thủ của người bán thuốc đối với các quy định về mua bán thuốc kê đơn.

Về kiến thức của khách hàng và sự tuân thủ của người bán thuốc đối với quy định bán thuốc theo đơn

Kết quả nghiên cứu đã chỉ ra, hiểu biết của người dân trong cộng đồng về thuốc kê đơn còn rất hạn chế. Gần hai phần ba số người mua được khảo sát (64,4%) có biết về thuốc kê đơn nhưng chỉ có 61 người (37,4%) biết thuốc mình vừa mua là thuốc kê đơn. Kháng sinh là nhóm thuốc quen thuộc được tuyên truyền rộng rãi nên tỉ lệ người mua biết đó là thuốc kê đơn cao hơn, nhưng cũng chỉ chưa đến một nửa số khách hàng nhận biết được

(49,7%). Do đó vấn đề giáo dục nâng cao nhận thức của cộng đồng cần phải được đẩy mạnh hơn nữa. Về vấn đề thời hạn sử dụng của đơn thuốc, có tới 60,1% KH khẳng định đơn thuốc cũ của bác sĩ có thể được dùng lại cho lần mua thuốc sau. Mặc dù Bộ Y Tế đã quy định đơn thuốc có giá trị mua, lĩnh thuốc trong thời hạn tối đa 05 ngày kể từ ngày kê đơn^[2], nhưng nhiều người vẫn sử dụng để mua thuốc trong những đợt điều trị tiếp theo hoặc khi gặp lại bệnh tương tự, thậm chí chia sẻ đơn thuốc cho người quen đi mua thuốc thay vì đến bệnh viện khám. Chỉ có 26,4% khách hàng biết việc người bán thuốc bán các loại thuốc kê đơn mà không có đơn là vi phạm pháp luật; tương tự nghiên cứu trước đây (23,1%)^[4].

Như vậy, kiến thức của người dân về thuốc kê đơn và các quy định liên quan đến mua bán thuốc kê đơn còn hạn chế, bên cạnh đó thực hành của người bán thuốc cũng có nhiều sai phạm. Mặc dù những thuốc được mua trong các tình huống khảo sát đều là thuốc kê đơn nhưng người bán thuốc dễ dàng cung cấp cho khách hàng mà không cần phải trình ra đơn thuốc; chỉ có 8,6% người bán thuốc hỏi khách hàng về đơn thuốc. Tỷ lệ thấp này đã được thể hiện trong nhiều nghiên cứu của các tác giả ở Việt Nam (14,5%)^[4], Peru (7,2%)^[6]; cho thấy sự tuân thủ kém của người bán thuốc là vấn đề nan giải ở các quốc gia đang phát triển. Trong số 14 tình huống người bán thuốc hỏi khách hàng về đơn thuốc, chủ yếu là các trường hợp mua thuốc điều trị bệnh huyết áp, tiểu đường; chỉ có 3 trường hợp mua kháng sinh. Điều đó cho thấy việc bán các loại thuốc kê đơn, đặc biệt là kháng sinh mà không cần hỏi về đơn thuốc đã là một thói quen trong thực hành của người bán thuốc.

Tỷ lệ NBT khuyên khách hàng đi khám bác sĩ chỉ có 14,1%; tương tự một số nghiên cứu trước đây^[3], mặc dù đối tượng khảo sát đều là những người mua các loại thuốc kê đơn có tình trạng bệnh nghiêm trọng hơn những đối tượng mua thuốc thông thường. Các bệnh được người bán thuốc khuyên đi khám bác sĩ chủ yếu thuộc hệ hô hấp, hệ nội tiết và hệ tiêu hoá.

KẾT LUẬN

Nghiên cứu đã khảo sát 163 khách hàng mua các loại thuốc kê đơn mà không có đơn tại 14 nhà thuốc ở các phường trên địa bàn quận Hoàng Mai, Thành phố Hà Nội, cho thấy thực trạng người dân mua các loại thuốc kê đơn, đặc biệt là kháng sinh mà không có đơn bác sĩ là phổ biến. Nhận thức của người dân về thuốc kê đơn còn hạn chế và việc tuân thủ các quy định về bán thuốc theo đơn của người bán thuốc còn chưa tốt. Do đó các cơ quan quản lý Nhà nước cần đẩy mạnh kiểm tra giám sát hoạt động bán thuốc kê đơn của các nhà thuốc; bên cạnh đó cần tăng cường truyền thông, giáo dục trên các phương tiện thông tin đại chúng nhằm nâng cao nhận thức của người dân về lợi ích của việc đến khám bệnh tại cơ sở y tế và các nguy cơ xảy ra khi tự ý dùng thuốc không theo đơn của bác sĩ hoặc dùng lại đơn thuốc cũ không qua thăm khám.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bộ Y tế (2017), *Quyết định số 4041/QĐ-BYT phê duyệt đề án tăng cường kiểm soát kê đơn thuốc và bán thuốc kê đơn giai đoạn 2017 - 2020*.
2. Bộ Y Tế (2017), *Thông tư số 52/2017/TT_BYT Quy định về đơn thuốc và việc kê đơn thuốc hoá dược, sinh phẩm trong điều trị ngoại trú*.

3. Nguyễn Thị Song Hà (2021), "Phân tích một số kỹ năng thực hành của người bán lẻ thuốc tại các nhà thuốc trên địa bàn tỉnh Vĩnh Phúc 2020", *Tạp chí Y học Việt Nam*, 502, pp. 107-111.

4. Nguyễn Thị Phương Thủy, Đỗ Xuân Thắng, Vũ Đình Hòa, Nguyễn Hoàng Anh, Nguyễn Thanh Bình (2020), "Đánh giá thực trạng bán kháng sinh tại cơ sở bán lẻ thuốc ở Việt Nam thông qua phương pháp đóng vai khách hàng", *Tạp chí Dược học*, Số 3, pp. 8-14.

5. A. Auta, Hadi M. A., et al. (2019), "Global access to antibiotics without prescription in community pharmacies: A systematic review

and meta-analysis", *J Infect*, 78(1), pp. 8-18.

6. A.Hernández-Vásquez, Alarcon-Ruiz C.A., et al. (2018), "Purchase of medications without prescription in Peru: a cross-sectional population-based study", *F1000Res*, 7, pp. 1392.

7. Mahmood Karimy, Rezaee-Momtaz Majed, et al. (2019), "Risk factors associated with self-medication among women in Iran", *BMC public health*, 19(1), pp. 1-7.

8. S. A. Sallam, Khallafallah N. M., et al. (2009), "Pharmacoepidemiological study of self-medication in adults attending pharmacies in Alexandria, Egypt", *East Mediterr Health J*, 15(3), pp. 683-91.